

Tomo VUKŠIĆ

CRKVA I VJERSKI ŽIVOT MEĐU HRVATIMA I SLOVENCIMA OD OSNIVANJA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE DO USPOSTAVE KOMUNISTIČKE VLASTI (1918.-1945.)*

Prilog proučavanju međuvjerskih odnosa

Sažetak

Kraj Prvoga svjetskog rata prouzročio je velike promjene u političkom, društvenom i crkvenom životu u Europi. Propala su velika carstva i nastale nove države, među kojima i Kraljevina Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS), kasnije nazvana Jugoslavija. Nesrpski narodi su bili diskriminirani na svim područjima što je kulminiralo 1928. god. ubojstvom hrvatskih poslanika u beogradskom parlamentu kad se, ustvari, dogodila "klinička smrt" ove države i započeo "razgovor" atentatima. Nasuprot tome, Slovenci i dalje ostaju na dotadašnjim pozicijama.

Katolička Crkva našla se u posvema novim kulturnim, vjerskim i političkim okolnostima u kojima je pravoslavlje uživalo položaj skoro državne religije. Bila je sustavno zapostavljena, ponižavana i napadana a u takvu prozivanju katolika prednjačila je upravo Srpska pravoslavna crkva (SPC).

Veliki dijelovi slovenskih i hrvatskih biskupija ostali su izvan granica SHS dok su se određena područja stranih biskupija našla unutar nove države pa su formirane apostolske administrature. Tako je nastalo unutrašnje crkveno pitanje granica među biskupijama koje se moglo riješiti samo ugovorom sa Svetom Stolicom, kojega Jugoslavija, zbog izravnoga protivljenja nekih srpskih političkih snaga i najvišega vodstva SPC te masonskih krugova, nikada nije ratificirala pa se Katolička Crkva cijelo vrijeme nalazila izvan zakona.

Na kulturnom planu Katolička Crkva, posebice među Hrvatima, bila je snažna struktura zaštite jezičnoga i narodnoga identiteta. Imala je brojni tisak i raz-

* Ovo je tekst predavanja, napisan izvorno na talijanskom, što ga je dr. T. Vukšić izložio na međunarodnom simpoziju "Vjerska povijest Hrvatske i Slovenije", koji je kao "XXVI. europski tjedan", u organizaciji Katoličkog Sveučilišta Srca Isusova iz Milana i Ambrozijanske fondacije Pavao VI., održan od 31. kolovoza do 3. rujna 2004. u Gazzadi kod Milana. S talijanskog na hrvatski jezik za naš časopis prevela ga je dr. Klara Čavar. - Urednik.

granato školstvo. Međutim, državna vlast je često cenzurirala katolički tisak a školstvu zadavala velike probleme.

Zbog spomenutih političkih i crkvenih problema s državom, s vremenom je među hrvatskim političarima i katoličkim klerom sve više prihvaćana hrvatska politička orijentacija.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata neke snage su se borile za očuvanje države dok su druge krenule u borbu za samostalnost pojedinih naroda. A s obzirom da su u tim sukobima jedne predvodili komunisti a druge fašisti, sve se pretvorilo u strašnu ratnu tragediju.

Na kraju Prvog svjetskog rata politička karta Europe bila je temeljito izmijenjena. Nestanak vjekovnog Austro-Ugarskog Carstva, i zatim Otomanskoga, označava početak rađanja novih država. Među njima također i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), kasnije nazvane Jugoslavija, sastavljene od različitih naroda, rasa, vjera, jezika i tradicija, koje nikada prije toga nisu živjele zajedno. Ušle su kao dijelovi bivših nezavisnih država: Srbije i Crne Gore; pokrajine Makedonija, Kosovo i Sandžak bile su do tada dio Turske; tursko-austro-ugarske pokrajine Bosne i Hercegovine; te Hrvatska i Slovenija kao bivši dijelovi Austrije, Mađarske i Italije.

Članak je sastavljen od osam podnaslova. U početku će biti opisana nova situacija na Balkanu nakon 1918. god. osobito s etničke, političke, zemljopisne i vjerske točke gledišta što su izazvale potrebu nove organizacije Katoličke Crkve. Zatim ćemo se pozabaviti nazočnošću katolika u društvenom životu u kojem su redovito bili diskriminirani. Na trećem mjestu zanimat ćemo se o pravnom položaju Katoličke Crkve u Jugoslaviji koji nikad nije bio riješen. Posebna tema bit će provokativno osnivanje Starokatoličke crkve i utjecaj masonerije. Potom slijede teme o katoličkoj organizaciji i pokretu liturgijske reforme. Naravno, ne može se izbjeći pitanje, često cenzuriranog, brojnog katoličkog tiska. Bit će nešto rečeno i o tragediji Crkve tijekom Drugog svjetskog rata. I na kraju, nekoliko redaka posvećeno je pastoralu katolika Hrvata i Slovenaca u emigraciji.

I. Nova politička, zemljopisna i vjerska situacija

Nova država nastaje 1. prosinca 1918. Nazvana je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) a na čelu joj je bila srpska kraljevska dinastija Karadorđevića. Međutim, njezin ustav je bio proglašen tek 28. lipnja 1921., na dan sv. Vida po julijanskom kalendaru, koji je u upotrebi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, i nazvan je "Vidovdanskim ustavom". Ostao je na snazi do 6. siječnja 1929. kada je kralj, poslije ubojstva hrvatskih

predstavnik u parlamentu u Beogradu, što se dogodilo 20. lipnja 1928.; opozvao ustav te je počelo vrijeme diktature. Nakon ovih događaja, tek 3. rujna 1931. Kraljevina dobiva novi ustav, kojim država mijenja ime i od tada se naziva Kraljevina Jugoslavija.

Rješenje pitanja granica između nove države i susjednih država (Austrija, Mađarska i Italija) pronašlo se sporazumima iz Sain Germaina, Trianona i Rapalla. S Italijom je bilo razriješeno 12. studenog 1920. Rapalskim sporazumom kojim su Italiji pripojene zapadna Slovenija, Istra izuzev općine Kastav, grad Zadar s nekoliko naselja i otoci Lošinj, Cres, Lastovo, Susak i Palagruža. Poslije, Rimskim sporazumom, sklopljenim između Rima i Beograda 27. siječnja 1924., problem grada Rijeke riješen je ustupanjem i njega Italiji.

Gledajući iznutra, Jugoslavija je bila vrlo složena država, posebno s gledišta etničke i vjerske pripadnosti te teritorijalnog razmještaja stanovništva. Slavenskoj rasi pripadalo je oko 84 % stanovništva (Hrvati, Slovenci i Srbi; i zatim nepriznati od zakona ali smatrani Srbima: Makedonci, Crnogorci i Muslimani - Bošnjaci). Ostali (oko 6 %) bile su manjine različitih rasa i naroda (Nijemci, Albanci, Mađari, Talijani, Turci, Česi, Slovaci, Ukrajinci, Ruteni, Rumunji, Židovi, Bugari, Romi itd.) od kojih neki nikada prije nisu živjeli zajedno.

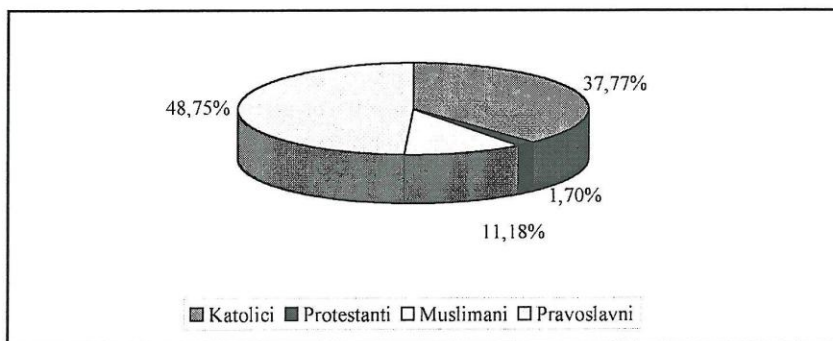
Situacija je bila složena i zbog činjenice da je stanovništvo slijedilo različite vjere. Najbrojniji su bili pravoslavni, zatim su slijedile dvije druge velike grupe, katolici i muslimani, te vjerske manjine: protestanti, židovi, starokatolici itd.

Slovenci i Hrvati su bili, i jesu još uvijek, u apsolutnoj većini katolici. U istom postotku Srbi, Makedonci i Crnogorci su pravoslavni, a današnji Bošnjaci, koji dakle nisu imali nikakvo etničko ime, pripadaju islamskoj vjeri. Tako razdioba prema etničkoj pripadnosti odgovara skoro uvijek onoj vjerskoj. Međutim, iako su svi narodi i vjere bili svjesni vlastite većinske nazočnosti na svom povijesnom području, u kojem su bili većina, bilo u etničkom bilo u vjerskom smislu, cijelo područje živjelo je uz nazočnost etničkih i vjerskih manjina.

I.I. Rezultati državnih popisa stanovništva

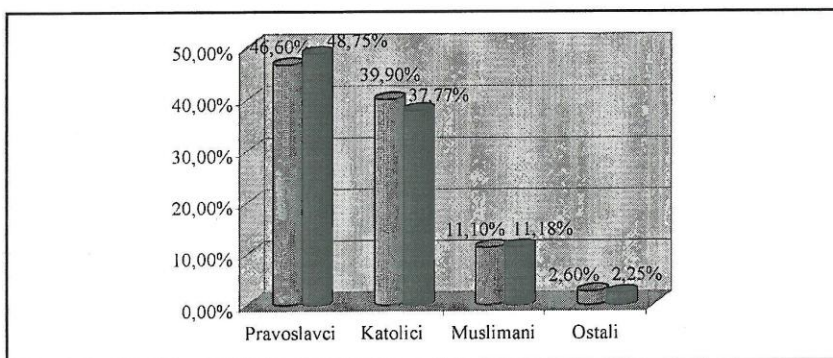
Dva državna popisa, provedena između dva svjetska rata 1921. i 1931. god., slijedila su kriterij vjerske pripadnosti stanovništva. Njihovi službeni rezultati bili su poricani od nekih hrvatskih katoličkih znanstvenika (Draganović) koji su protestirali protiv umjetnog statističkog porasta pravoslavnog stanovništva i istovremenog umanjenja broja katolika.

Uzimajući u razmatranje rezultate popisa i kritičkih studija objavljenih kasnije, u Jugoslaviji 1921. god. živjelo je 12,017.287 stanovnika od kojih 5,602.207 (46,6 %) pravoslavni, 4,776.751 (39,9 %) katolici, 216.847 (1,8 %) protestanti, 1,337.687 (11,1 %) muslimani, 64.159 (0,5 %) Židovi i 19.636 (0,3 %) ostali.

Konfesionalna pripadnost stanovništva u Jugoslaviji 1931. godine

Deset godina poslije, drugi državni popis i kasnije korekcije katoličkih znanstvenika, nalaze 13,934.490 stanovnika podijeljenih na sljedeći način: 6,793.201 (48,75 %) pravoslavni, 5,266.323 (37,77 %) katolici, 239.116 (1,7 %) protestanti, 1,558.279 (11,18 %) muslimani, 67.772 (0,48 %) Židovi i 9849 (0,07 %) ostali.

Promjena konfesionalne prisutnosti u Jugoslaviji između 1921. i 1931. godine

Uspoređujući rezultate konfesionalne pripadnosti u Jugoslaviji 1931. god. s onima iz 1921. god., izražene na komparativni način relativnim brojevima, lako se primjećuje da su naročito pravoslavni profitirali a katolici izgubili u usporedbi s prethodnim razdobljem.

I.2. Crkveno i vjersko stanje u Sloveniji

Nakon raspada velike Austro-Ugarske Monarhije veći dio slovenskog teritorija završio je unutar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Jedan velik dio zapadne Slovenije bio je pripojen, kako sam već spomenuo, talijanskoj državi. Naime, praktički se radilo o cjelovitim slovenskim područjima nadbiskupije Gorica i biskupije Trst. S druge strane, samo jedan mali dio Slovenije ušao je unutar nove Austrije a drugi unutar Mađarske.

U takvoj novoj situaciji Slovenija je imala dva crkvena područja. Ljubljana je bila sufraganska biskupija goričke metropolije, koja je sada imala sjedište u Italiji, a nadbiskupija Maribor bila je sufragana salzburške metropolije u Austriji. Dakle, metropoliti obje slovenske biskupije sada su imali sjedište u inozemstvu. Ovo je bila anomalija koja je zahtijevala drugačije rješenje. Zbog toga, u novim uvjetima, kad je 1. svibnja 1924. Sveta Stolica izuzela biskupiju Maribor od salzburške metropolije podređujući je izravno Rimu, biva prekinuta preko tisućugodišnja veza između Maribora i Salzburga. Sljedeće godine isto se događa s biskupijom Ljubljana koja 25. studenog biva podređena Svetoj Stolici.

S druge strane, jurisdikciji biskupa ovih dviju slovenskih biskupija, u obliku apostolskih administratura, bila su povjerena neka područja talijanskih, austrijskih i mađarskih biskupija. To su bila područja koja su sada činila dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

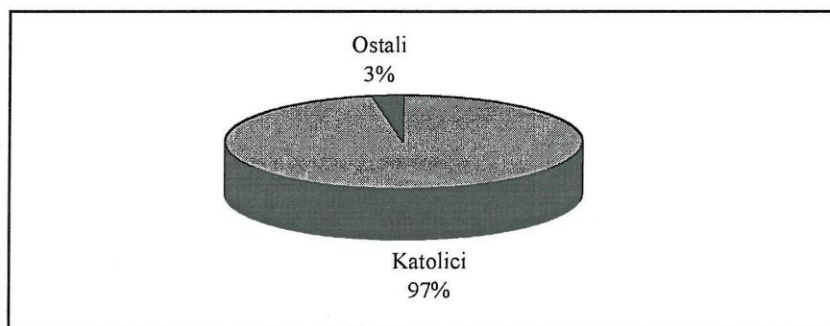
U biskupiji Ljubljana postojale su dvije male administrature: Davča, s istoimenom espoziturom, izuzeta od nadbiskupije Gorica, i Jezersko, s dvije župe, odvojena od austrijske biskupije Gurk.

U biskupiji Maribor, naprotiv, bile su tri apostolske administrature. Jedna, koja je prije bila dio biskupije Gurk, imala je 13 župa; druga, izuzeta od jurisdikcije biskupa Seckaua (danas Graz - Seckau), imala je 3 župe; i treća, koja je prije pripadala mađarskoj biskupiji Szombathely, brojala je 19 župa.

Biskupije Ljubljana i Maribor imale su vlastita mala sjemeništa s pripadajućim klasičnim gimnazijama koja su 1937. god. brojila 319 sjemeništaraca. U Ljubljani je postojao Teološki fakultet s velikim sjemeništem a u Mariboru veliko sjemenište s Teološkim institutom u kojem je studiralo 198 kandidata za svećeništvo.

U dvjema slovenskim biskupijama, u kojima se propovijedalo na slovenskom i njemačkom, uključujući i sve administrature, prema crkvenim informacijama, 1. srpnja 1937. bilo je 1007 dijecezanskih svećenika i 284 svećenika redovnika. Istodobno živjelo je 1,182.092 katolika i, po službenom državnom popisu od 31. ožujka 1931., bilo je 6745 pravo-

slavnih, 25.717 protestanata, 927 muslimana i 515 ostalih. Dakle, krajem 30-ih godina 20. st. katolici su predstavljali iznad 95 % čitavog živućeg stanovništva na teritoriju biskupija Ljubljana i Maribor.

Konfesionalna slika Slovenije 1937. godine

I.3. Katolička Crkva u Hrvatskoj

U procesu razdiobe teritorija bivše austro-ugarske države kao dijelovi Italije završili su cijela Istra, neki otoci u krčkoj biskupiji, sjedište nadbiskupije Zadar, odnosno grad Zadar s tri susjedna naselja (Arbanasi, Bokanjac i Crno), neki otoci u dubrovačkoj biskupiji, među kojima je dobro poznati otok Lastovo, te 1924. god. grad Rijeka. U Rijeci, koja je do tada pripadala biskupiji Senj, Sveta Stolica 1925. god. osnovala je novu biskupiju kojoj su pridružena dva dekanata biskupije Trst i jedan dekanat biskupije Ljubljana.

S druge strane, dakovačkoj biskupiji je pridružena apostolska administratura sjeverne Slavonije i Baranje, obuhvaćajući 31 župu, koje su do sada pripadale mađarskoj biskupiji Pécs. Pastoralnoj brizi senjskog biskupa bile su povjerene tri župe u apostolskoj administraturi Kastav, koja je do tada bila dio biskupije Trst.

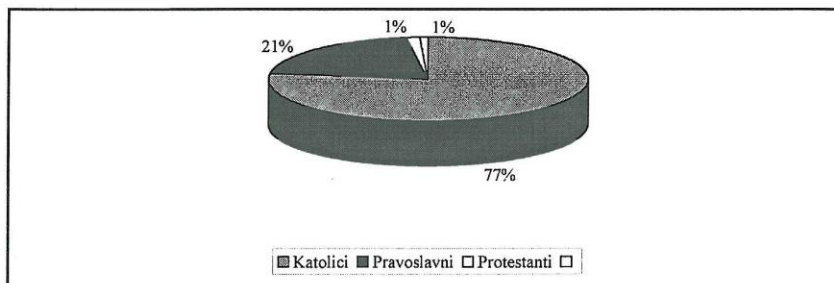
U tim novim uvjetima Katolička Crkva u Hrvatskoj imala je 10 biskupija i jednu apostolsku administraturu. U hrvatsko-slavonskoj metropoliji bile su nadbiskupije Zagreb i sufraganske biskupije Đakovo, Senj - Modruš i malobrojna grkokatolička biskupija u Križevcima koja je pokrivala cijeli teritorij Jugoslavije. Biskupije u Dalmaciji nekoliko godina prije pripadale su zadarskoj metropoliji. Kako je grad Zadar pripao Italiji a veći dio nadbiskupije ostao u Hrvatskoj, sve sufraganske biskupije ostale su same za sebe, bez svrstavanja pod metropoliju, čekajući novo rješenje: Split, Dubrovnik, Hvar, Kotor, Krk, Šibenik i apostolska administratura Zadar, odnosno teritorij nadbiskupije koji je ostao u Hrvatskoj.

Apostolska administratura Zadar, poslije Rapalskog sporazuma, ostala je bez vlastitog biskupa. Zbog toga je papa Pio XI. povjerio 2. travnja 1922. apostolsku administraturu Zadar pastoralnoj brizi šibenskog biskupa. Bile su određene nove granice ove nadbiskupije 22. kolovoza 1932., koja je sada obuhvaćala samo teritorij koji se nalazio u Italiji. Bila je sastavljena od grada Zadra s 3 susjedna naselja, odnosno 5 župa (katedralna župa Zadar, župa sv. Šimuna u Zadru, Arbanasi, Bokanjac i Crno), od otoka Cresa, Lošinja i još nekoliko manjih otoka krčke biskupije te na kraju otoka Lastovo i Palagruža u dubrovačkoj biskupiji. Zadar tako prestaje biti sjedište metropolije a bivše sufraganske biskupije, još bez vlastitog sjedišta metropolije, bivaju podređene Svetoj Stolici čekajući novo rješenje. "Talijanska" područja, nazivana nadbiskupija Zadar, imala su vlastitog biskupa od 1922. god. Bio je to Pietro Doimo Munzani koji se 1948. god. opredijelio za Italiju. Naprotiv u administraturi Zadar, koja je bila pod upravom šibenskog biskupa, na području od 2952 km² nalazilo se 50 župa koje su 1937. god. brojale 91.668 vjernika.

U svim biskupijama u Hrvatskoj, koje nikada nisu mijenjale vlastite unutarnje granice, propovijedalo se na hrvatskom izuzev grkokatoličke biskupije u Križevcima, u kojoj se za različite etničke grupe propovijedalo na rutenskom, ukrajinskom, hrvatskom, makedonskom i rumunjskom. U Đakovu u uporabi su bili također njemački i mađarski za etničke manjine tamo prisutne, a u gradu Krku propovijedalo se i na talijanskom za talijansku zajednicu.

Crkva u Hrvatskoj tada je imala 3 mala sjemeništa s pripadajućim klasičnim gimnazijama (Zagreb, Split, Šibenik) i 2 sjemeništa bez gimnazija (Dubrovnik, Križevci) sa 731 sjemeništarcem 1937. god. U Zagrebu je postojao Teološki fakultet s pripadajućim velikim sjemeništem. Također su još postojala 3 velika sjemeništa, svako s jednom visokom teološkom školom (Đakovo, Senj, Split) i jedno veliko sjemenište biskupije Križevci bez studija (Zagreb), u kojima se pripremao ukupno 291 kandidat.

U biskupijama u Hrvatskoj, uključujući i apostolske administrature u njima (Đakovo, Senj), po crkvenim podacima, 1. lipnja 1937. živio je 2031 dijecezanski svećenik i 504 svećenika redovnika. U isto vrijeme bilo je 3,223.127 katolika i, po podacima državnog popisa iz 1931. god., na istom području živjelo je, kao što je prikazano na grafikonu koji slijedi, 860.966 pravoslavnih, 58.169 protestanata, 5404 starokatolika, 21.783 Židova, 4900 muslimana i 6023 ostalih.

Konfesionalna slika Hrvatske 1937. godine

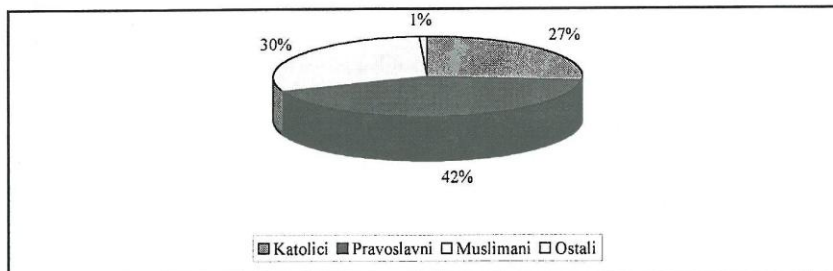
I.4. Stanje u Bosni i Hercegovini

Granice biskupija u Bosni i Hercegovini nisu bile dirane i ostale su kao prije 1918. god. Ovaj dio Crkve bio je sastavljen od 4 biskupije (nad-biskupija s metropolijskim sjedištem u Sarajevu i sufraganske biskupije Banja Luka, Mostar i Trebinje) uredene u jednu metropoliju. Imale su vlastite biskupe, izuzev male biskupije Trebinje koja je još 1890. god. bila povjerena brizi mostarskog biskupa kao apostolskog administratora.

U svim ovim biskupijama propovijedalo se na hrvatskom. Međutim, u banjolučkoj biskupiji za doseljeničke manjine u uporabi su bili njemački, poljski i talijanski u župi Mahovljani.

Metropolija je 1937. god. imala međubiskupijsko malo sjemenište (Travnik) s 153 učenika i jedno veliko sjemenište (Sarajevo) s 43 svećenička kandidata.

Na području ovih biskupija, prema crkvenim podacima od 1. lipnja 1937., bio je 151 dijecezanski svećenik i 328 svećenika redovnika. Iste godine bilo je 640.501 katolik i zajedno s njima, prema rezultatima državnog popisa stanovništva iz 1931. god., živjelo je 1,024.977 pravoslavnih, 7094 protestanta, 1194 starokatolika, 11.267 Židova, 718.074 muslimana i 127 ostalih.

Konfesionalna slika BiH 1937. godine

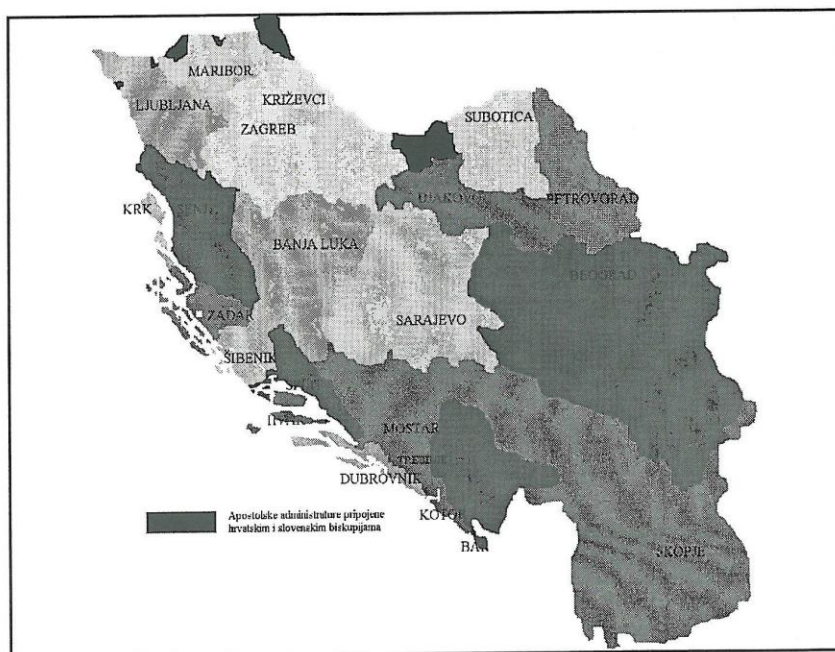

I.5. Ostali dijelovi Katoličke Crkve u Jugoslaviji

Iako nisu pripadale Hrvatskoj, ovdje također treba spomenuti 3 biskupije i 2 apostolske administrature u Vojvodini jer u njima su tradicijski živjeli mnogi Hrvati a u Beogradu i Slovenci.

Apostolske administrature bile su stavljene pod upravu Svete Stolice 10. veljače 1923. Prva, Bačka sa sjedištem u Subotici, koja je do 1918. god. bila dio mađarske nadbiskupije Kalocsa, kasnije je imala i vlastitog biskupa. U svoje 92 župe, u kojima se propovijedalo na hrvatskom, mađarskom i njemačkom, 1. lipnja 1937. živjelo je 480.568 katolika. Predstavljali su apsolutnu većinu stanovništva a zajedno s njima 1931. god. bilo je 194.483 pravoslavnih, 95.555 protestanata, 13.562 Židova i 6187 ostalih.

Druga apostolska administratura, Banat, čiji je teritorij prije pripadao mađarskoj biskupiji Csanád (danas Szeged-Csanád), sa sjedištem u Petrovgradu, bila je povjerena brizi nadbiskupa beogradskog u obliku apostolske administrature. U njezinih 55 župa, u kojima se propovijedalo na njemačkom, mađarskom, hrvatskom i bugarskom, živjelo je 206.579 katolika zajedno s 332.471 pravoslavnih, 40.322 protestanata, 4011 Židova, 489 muslimana i 5005 ostalih.

Biskupije i apostolske administrature u Jugoslaviji između dva rata

Najzad, u tri biskupije u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, zajedno s velikom većinom pravoslavnih, živjele su male zajednice katolika. Tako se u nadbiskupiji Bar s 25.890 vjernika većinom Hrvata, nasuprot 196.694 ostalih, propovijedalo na hrvatskom i albanskom. U nadbiskupiji beogradskoj bilo je 60.410 katolika, od kojih su većina bili Hrvati. Slijedila ih je zajednica Slovenaca, te manje grupe Nijemaca, Madara i Francuza a živjeli su s 3,261.943 ostalih. U biskupiji Skopje bilo je 30.336 vjernika, većinom Albanaca, kojima se propovijedalo na albanskom i hrvatskom a živjeli su s 1,763.736 sljedbenika ostalih vjeronazora.

I.6. Redovnici i redovnice

U biskupijama i spomenutim apostolskim administraturama 1937. god. bilo je aktivnih 1937 redovnika, koji su bili pripadnici 18 različitih redova (bazilijanci, cisterciti, dominikanci, franjevci mala braća - 6 provincija, franjevci konventualci, franjevci trećoredci, kapucini, karmelićani, kartuzijanci, trapisti, milosrdna braća, teutonci, asumpcionisti, lazaristi, maristi, salezijanci, isusovci i sinovi Presv. Srca Isusova) sa 168 redovničkih kuća.

Djelovala su također brojna mala i velika sjemeništa redovničkih zajednica u kojima su se iste godine pripremala 353 bogoslova, 249 sjemeništara i 190 novaka. Tako su dominikanci posjedovali malo sjemenište s klasičnom gimnazijom (Bol) i jednu visoku teološku školu (Dubrovnik). Franjevci su vodili vlastita sjemeništa: provincija sv. Jeronima imala je 2 mala sjemeništa s višom gimnazijom (Dubrovnik) i nižom (Badija), provincija Presvetog Otkupitelja malo sjemenište s klasičnom gimnazijom (Sinj) i jedno veliko sjemenište s teološkim institutom (Makarska), i provincija svetih Ćirila i Metodija malo sjemenište s klasičnom gimnazijom (Varaždin) i veliko sjemenište bez studija (Zagreb). Franjevci konventualci su imali veliko sjemenište bez studija (Zagreb) i jedno malo sjemenište s nižom privatnom gimnazijom (Ptuj/Slovenija). Kandidati franjevac trećoredaca živjeli su u velikom sjemeništu bez studija u Zagrebu a mali sjemeništari učili su na nižoj privatnoj gimnaziji u Preku. Zatim, obje provincije u Bosni i Hercegovini imale su vlastito malo sjemenište (Široki Brijeg, Visoko) i velika sjemeništa (Mostar, Sarajevo). Monasi trapisti imali su jednu vrstu malih i velikih privatnih sjemeništa u blizini Banje Luke. Isusovci, koji su vodili također mala dijecezanska sjemeništa u Zagrebu i Travniku kao i veliko dijecezansko sjemenište u Sarajevu, imali su i vlastito malo sjemenište bez gimnazije (Travnik) i veliko sjemenište s teološkim institutom (Zagreb). Kapucini su posjedovali jedno veliko sje-

menište bez studija (Studenci - Maribor). Monasi kartuzijanci imali su jednu vrstu velikog privatnog sjemeništa (Pleterje/Slovenija) i, na kraju, salezijanci jedno veliko sjemenište bez studija (Ljubljana) i jednu privatnu gimnaziju (Veržej/Slovenija).

U isto vrijeme prema crkvenim izvještajima bilo je prisutno 35 ženskih redova s 571 redovničkom kućom i 6553 sestre (387 novakinja i 620 kandidatica). Redovnice su vodile 74 srednje škole s 5972 učenika, 90 osnovnih škola s 17.341 učenikom, 147 vrtića s 8468 djece, 89 ubožnica s 5046 siromašnih, a radile su u 97 bolnica, 47 odgojnih zavoda i 79 različitih ustanova.

2. Nazočnost katolika u društvenom životu

Katolici, koji su činili skoro polovicu ukupnog stanovništva, imali su vrlo veliku odgovornost i u političkom životu zajednice.

2.1. Političko razilaženje među katolicima

Katolički episkopat, kako hrvatski tako slovenski, u studenom 1918. s dvije okružnice pozdravio je stvaranje nove države nadajući se prosperitetu, razvoju i slobodi naroda. Praktički svi dijecezanski biskupi, izuzev sarajevskog nadbiskupa Josipa Stadlera koji je umro krajem 1918. god., bili su uvjereni "jugoslavisti". Istog mišljenja bio je i veliki dio katoličkog klera, iako više među Slovencima nego Hrvatima. Među njima svakako treba spomenuti Antona Korošeca, slovenskog svećenika i vođu Slovenske narodne stranke. On je aktivno sudjelovao u kreiranju Jugoslavije i već od 1918. god. više puta u Beogradu bio na čelu različitih ministarstava. Obnašao je čak i službu potpredsjednika ili predsjednika vlade. Od nemale ideološke i političke važnosti bilo je i sudjelovanje u vladi bosanskog fratara Augustina Čičića koji je bio visoki činovnik u ministarstvu vjera. Neki od svećenika su bili i parlamentarni zastupnici. Međutim, veliki dio hrvatskih svećenika, na poseban način niži kler, bio je posve drugačijeg mišljenja.

Hrvatske političke snage trialističke orijentacije, koje su prije Prvog svjetskog rata prizivale obnovu Monarhije s utemeljenjem Hrvatske države, ostale su bez ikakve mogućnosti djelovanja. Jedina politički angažirana osoba, koja se sa svojom strankom od početka izjašnjavala protiv novog političkog rješenja, bio je Stjepan Radić, lider Hrvatske seljačke stranke. Vlastito stajalište ga je dovelo u situaciju da je morao zbog političkih

stajališta, iako je tradicionalni katolik, često kritizirati također kler. Na optužbe da je ateist, odgovarao je da je vjera odnos s Bogom a ne sa svećenikom. Zbog toga, na početku dvadesetih godina raste nepovjerenje između “jugoslavističkog” klera i Radićevih sljedbenika. Hrvatski dio klera nije prihvaćao njegove često nekontrolirane kritike na račun njih i Crkve. Usprkos tome, politički utjecaj Radićeve stranke sve je više rastao među hrvatskim stanovništvom tako da je ona postala najvažnija hrvatska politička snaga.

Radićeva politička stranka priznaje novu političku stvarnost tek u ožujku 1925. kad je uzela udio u vladi i kad Radić postaje ministar prosvjete. Ne mijenjajući ipak temeljnu ideju, političke borbe za slobodu ljudi koje je predstavljao, Radić je sada postao kritičar države iznutra. Međutim, bez uspjeha! Iz tog razloga 1927. god. napušta vladu i prelazi u opoziciju nastavljajući žestoko kritizirati apsolutni centralizam vlasti i, kao parlamentarni zastupnik u Beogradu, bori se iznad svega protiv siromaštva u selima. Zbog toga je imao nemali broj sljedbenika i među Srbima. Na žalost, sve se završilo 20. lipnja 1928. kada su u atentatu, izvršenom od jednog srpskog zastupnika u parlamentu u Beogradu, ubijena dva hrvatska zastupnika a Radić smrtno ranjen.

Nije bila od male važnosti za kasnije odnose među katolicima Slovincima i Hrvatima činjenica da je ministar unutarnjih poslova u trenutku atentata na Radića bio baš slovenski svećenik Korošec i u sljedećem razdoblju čak predsjednik središnje vlade (od 27. srpnja 1928. do 6. siječnja 1929.). Doista, ovaj atentat u Beogradu i Radićeva smrt s hrvatske točke gledišta bili su trenuci kliničke smrti Kraljevine Jugoslavije. Bila je to točka prekretnica kod “jugoslavista” među katolicima Hrvatima, koja će obilježiti početak ponovnog političkog usmjerenja prema vlastitoj neovisnosti.

Kralj, koji je sve do sada vladao na apsolutistički način, na početku 1929. god., odnosno skoro šest mjeseci poslije atentata, opozvao je ustav. Slijedilo je razdoblje diktature (*šestojanuarska diktatura*) koja se produljila sve do 1931. god. kad je vlada u Beogradu prešla od centralizma dvadesetih godina ka kontroliranoj decentralizaciji. Međutim, takva reforma nije mogla imati sreće jer u podjeli teritorija na nove pokrajine (banovine) na mjesto 33 do sada postojeće, nije uvažavana etnička stvarnost nego je slijeden teritorijalni kriterij koji je još jednom išao u prilog Srbima. U međuvremenu nepovjerenje između Srba i Hrvata raslo je sve do svog tragičnog vrhunca. Kada je 1934. god., kao protest protiv podjarmljivanja Hrvata i dijelom kao odgovor na atentat na Radića, u Marseilleu ubijen kralj, bilo je jasno da je Kraljevina Jugoslavija pri kraju.

Poslije neuspjeha različitih pokušaja organiziranja države, došlo je 1938. god. do nove administrativne podjele teritorija na 3 pokrajine (banovine): slovenska, hrvatska i srpska. Odnosno, sada je bio prihvaćen također kriterij etničke pripadnosti, iako samo djelomično jer su nepravедно nagradeni Srbi kako je prikazano na karti koja slijedi.¹

Administrativna podjela Jugoslavije 1931. i 1938. godine

2.2. Odnosi katolika i pravoslavnih

Prvi patrijarh Srpske pravoslavne crkve, Dimitrije, koji je umro 1930. god., osobno nije zabranjivao suradnju s katoličkim biskupima u obrani zajedničkih interesa. Na poziv zagrebačkog nadbiskupa 1927. god. npr. branio je pravo također katolika na vjeronauk u školama i iste godine bio je gost katoličkog nadbiskupa u Zagrebu. Nije nedostajalo također, počevši od 1919. god., susreta katoličkih i pravoslavnih svećenika. Među katoličkim hrvatskim i slovenskim teolozima, slijedeći primjer svete braće, slavenskih misionara bila je njegovana čirilometodska ideja a vođa joj je bio Franc Grivec.

Međutim, s vremenom među pravoslavnima sve više jača struja protivna suradnji s katolicima. Pojačavao ju je i proces asimilacije u “srpskoj”

¹ Karta je preuzeta iz: *Atlas svjetske povijesti*, Cankarjeva založba, Ljubljana - Zagreb 1989., str. 311.

Crkvi i naciji, pravoslavnih naroda koji nisu Srbi (Crnogoraca, Makedonaca) u Jugoslaviji, i ideja "četvrtoga Rima", kako se govorilo u Beogradu poslije Oktobarske revolucije u Rusiji, odnosno pada "trećega Rima" u ruke nevjernika. Na pravcu ideologije *svetosavlja* pravoslavni Beograd imao je postati model i centar pravoslavlja. Od takvih nova država sve više biva videna kao ostvarenje i "uskrsnuće" srednjovjekovnog srpskog carstva u kojem bi Pravoslavna crkva morala odigrati ulogu kao uvijek u srpskoj povijesti. Zbog toga ona nije mogla prihvatiti kasniju ideju sporazuma o pravu na jednakost također i katolika.

Sam službeni bilten patrijaršije 1924. god. pozivao je katolike da se izvuku ispod jarma Rimske kurije, jer samo tada Crkva će se moći ujediniti. Kao autori ovih napadačkih pritisaka pojavljuju se neki od pravoslavnih biskupa (Nikolaj Velimirović, danas svetac te Crkve) i ugledni teolozi (Justin Popović). Naime, jači napadi počinju kada Popović, glavni mislilac ideologije *svetosavlja*, 1924. god. preuzima uredništvo mjesečnika *Hrišćanski život*. Kontinuirano je ponavljao da pravoslavlju dolazi velika prijetnja od katolicizma koji je, po njemu, oduzeo božanstvo Isusu svodeći ga na običnog čovjeka u osobi nepogrešivog pape. Katolička Crkva bila je Hanibal *ante portas* i Trojanski konj. Sam patrijarh Varnava, izabran 1930. god., u svojoj uskrsoj poslanici 1931. god. izričito je napao katoličanstvo jer je navodno namjeravalo postati gospodar cijelog crkvenog, vjerskog, građanskog i društvenog života. Ova poslanica je izazvala među katolicima napetosti, tako da je 21. kolovoza 1931. morao reagirati ministar za vjeru pozivajući sve vjerske čelnike da izbjegavaju u propovijedima, spisima i okružnicama ono što bi moglo uvrijediti pripadnike drugih vjera. Međutim, stvari su se nastavile raditi kao i prije.

2.3. Neki primjeri diskriminacije Katoličke Crkve

Srpska pravoslavna crkva i njezina vjera bile su praktički tretirane kao državna religija i potpomagane svugdje dok je Katolička Crkva bila vrlo diskriminirana. Država je financirala različite vjerske zajednice, no dugo godina na neproporcionalan način, na štetu Katoličke Crkve i u korist Pravoslavne. Na primjer 1921. god. Pravoslavna crkva je primila 161,243.436 dinara a Katolička 13,855.268, odnosno cijelih 147,745.758 manje od Pravoslavne. Godine 1923./1924. Pravoslavnoj crkvi bilo je dano 45,057.037 dinara a Katoličkoj 18.015.769 dinara. God. 1925./1926. pravoslavni su primili 52,077.661 dinar a katolici 29,045.562 dinara. U 1926./1927. Pravoslavna crkva je primila od države 67,333.939 dinara a Katolička samo 34,023.556 dinara. Zbog toga nisu bili rijetki protesti pro-

tiv takve nepravde. Imali su odjeka pa je podjela financijski sredstava 1929./1930. bila skoro proporcionalna te je Pravoslavnoj crkvi dano 46,321.613 dinara a Katoličkoj 35,612.363 dinara.

Još jedna velika nepravda prema Katoličkoj Crkvi učinjena je sistematski dvadesetih godina poslije agrarne reforme. Naime, mnoga dobra oduzeta Pravoslavnoj crkvi kasnije su joj bila vraćena. Međutim, ne i Katoličkoj Crkvi. Ne samo to, nego su mnoga dobra koja su bila oduzeta Katoličkoj Crkvi još formalno dugo bila upisana kao njezino vlasništvo. Zato je ona bila obvezna plaćati pristojbe iako nije više bila vlasnik i nije uživala ta dobra.

Zatim, ministar obrazovanja izjavio je 1921. god. kako nema mjesta za vjerske škole jer je pitanje školstva pod državnom nadležnosti. Kasnije je ovaj problem bio ublažen i katoličke škole nastavljaju s radom, ali s velikim poteškoćama. U svim školama, također i u onima u kojima nije bilo pravoslavnih učenika, uvedeni su kao praznici dani pravoslavnih blagdana. Kateheza je morala biti ukinuta u školama i samo zahvaljujući zajedničkoj reakciji zagrebačkog nadbiskupa u ime katoličkog episkopata i patrijarha Dimitrija to se nije dogodilo.

Privatnim učiteljskim školama, tj. onim katoličkim, ukinuto je 1925. god. pravo javnosti. O tome, država je dugo inzistirala na vlastitom pravu da imenuje katehete u školama što Katolička Crkva nije nipošto prihvaćala i sl.

3. Pravni položaj Katoličke Crkve

U svim pokušajima organizacije i reorganizacije državne uprave između dva svjetska rata Katolička Crkva u Jugoslaviji nije nikada mijenjala vlastitu teritorijalnu organizaciju. Granice između biskupija ostale su one uobičajene. Tražilo se samo rješenje problema apostolskih administratura.

3.1. Primjena zakona kraljevine Srbije

Pravni položaj Katoličke Crkve, za razliku od drugih velikih vjerskih zajednica nije bio sasvim jasan. S pravne točke gledišta ustav je jamčio vjersku slobodu priznatim vjerama, a među kojima je bila i katolička. Međutim, već u svom proglasu od 6. siječnja 1919. kralj je obznanio da njegova vlada ima obvezu primijeniti u čitavom kraljevstvu sva prava i slobode koje su do sada uživali građani Kraljevine Srbije.

U bivšoj Kraljevini Srbiji, treba znati, Katolička Crkva je bila samo tolerirana i ograničena u različitim vidovima djelovanja. Tako, već u slje-

dećoj godini, 20. kolovoza 1920., odlukom vijeća ministara, zakon Srbije iz 1904. god. bio je primijenjen na apostolske administrature Bačku, Baranju i Banat. Svećenicima u ovim područjima bilo je zabranjeno katehetsko poučavanje u školama. Bila je oduzeta zgrada katoličke gimnazije u Novom Sadu. Školska kapela u toj zgradi, isključivo u upotrebi za katolike, bila je povjerena pravoslavnim svećenicima a katoličkim je svećenicima bio zabranjen pristup. Sestrama u Somboru oduzeta je školska zgrada i u nju je smještena srpska škola. Na proteste Crkve stigao je vladin odgovor da je sestrama oduzeta škola ne zato što su sestre nego zato što su djelovale protiv države i kralja. U sljedećem razdoblju samo u pokrajini Bačkoj katolicima je oduzeto 20 samostanskih škola, 121 školska dvorana i 70 prostoriya vezanih za školske aktivnosti. Na prosvjede biskupa protiv zloupotreba državne vlasti odgovorilo je ministarstvo obrazovanja 18. listopada 1921. ističući da je sve to učinjeno u skladu sa spomenutim zakonom. Iste stvari su se događale i u Banatu. Na primjer, u gradu Bečkerek sestrama nije bilo dopušteno da nastavi s radom njihova već postojeća vjerska škola za 14.000 katolika koji su živjeli u gradu a istovremeno Židovima, kojih je u ovom gradu bilo samo 1000, dopušteno je da otvore novu. Na nove proteste biskupa ministarstvo obrazovanja je odgovorilo provokativnim dopuštanjem katoličkim svećenicima da predaju vjeronauk u školama u Bačkoj, Baranji i Banatu, ali bez ikakve naknade.

Na nišan su bili posebno uzeti grkokatolici među kojima je srpsko-pravoslavni prozelitizam bio vrlo jak. Kako su skoro svi bili nehrvatskog podrijetla a u liturgiji su upotrebljavali isti obred i koristili isti staroslavenski jezik kao i pravoslavni, često su bili žrtve. Poslije 1922. god. također je dolazilo do protupravnog prisvajanja katoličkih crkava i groblja (Hrvaćani, Nova Dubrava, Lišanj u Bosni) kao i župnih kuća (Kričke u Dalmaciji i Đevdelija u Makedoniji).

Ovdje je zanimljivo prisjetiti se da su se katolički biskupi 1918. god. preko svoje biskupske konferencije obratili papi Benediktu XV. s molbom da dopusti zapadnim katolicima u Jugoslaviji uvođenje staroslavenskog jezika u rimski obred. Pozivajući se na hrvatsku glagoljsku tradiciju a bili su uvjereni da isti jezik, iako bi se upotrebljavao u dva različita obreda i u dvije različite Crkve, može unaprijediti uzajamnu suradnju između katoličkih i pravoslavnih Slavena. Međutim, s porastom pravoslavnog prozelitizma promijenili su mišljenje, jer protiv srpsko-nacionalnih i pravoslavno-vjerskih težnji, latinska liturgija se pretvorila u oblik zaštite nacionalnog i vjerskog identiteta čineći vrlo jasnu razliku.

3.2. Pokušaji pravnog rješavanja vjerskog pitanja

Među političkim snagama više puta pokušavalo se izraditi zakon koji bi regulirao vjersku materiju. Međutim, sve je bilo bezuspješno, prije svega jer je Pravoslavna crkva htjela sačuvati svoju privilegiranu poziciju. Tako je početkom 1920. god. bio pripremljen prijedlog temeljnog interkonfesionalnog zakona koji nije bio prihvaćen. God. 1925. kružio je prijedlog zakona o vjerskim zajednicama i međureligijskim odnosima, koji je završio kao i prethodni. Treći put, 1931. god. govorilo se o zakonu o međureligijskim odnosima a 1940. god. o naredbi o vjeri i međureligijskim odnosima.

Katolička Crkva nalazila se "izvan zakona", posebno stoga što je država donijela zakone za pojedinačne velike vjerske zajednice. Tako "Zakon o Srpskoj pravoslavnoj crkvi" nosi datum 8. studenog 1929. Zatim, "Zakon o židovskoj vjerskoj zajednici u Kraljevini Jugoslaviji" kralj je proglasio 14. prosinca 1929. i na kraju, "Zakon o Islamskoj vjerskoj zajednici u Kraljevini Jugoslaviji" objavljen je 31. siječnja 1930.

Takoder pitanje manjih vjerskih zajednica bilo je riješeno. Na primjer, položaj Starokatoličke crkve bar djelomično reskriptom ministarstva vjere od 18. prosinca 1923. i dekretom od 4. travnja 1924. potpisanog od ministra vjere. I pitanje protestanata regulirano je "Zakonom o evanđeličkim kršćanskim Crkvama" od 16. travnja 1930.

3.3. Sporazum između Svete Stolice i Jugoslavije

Prije stvaranja Jugoslavije na njezinom teritoriju na snazi su bila tri sporazuma i jedan ugovor između Svete Stolice i različitih država: sporazum s Austrijskom Monarhijom potpisan 18. kolovoza 1855. za bivša područja Austro-Ugarske; sporazum s Crnom Gorom potpisan 18. kolovoza 1886.; sporazum potpisan sa Srbijom 24. lipnja 1914. i nikad ratificiran; ugovor između Svete Stolice i Austro-Ugarske glede Bosne i Hercegovine potpisan 8. lipnja 1881.

Sveta Stolica priznala je novu državu godinu dana nakon njezinog osnivanja, 6. studenog 1919. Već od tog trenutka biskupi su bili zainteresirani za novi sporazum. Međutim, nije nedostajalo snaga koje su držale nepotrebnim takav akt kao na primjer oni koji su u novoj državi vidjeli nastavak Kraljevine Srbije i predlagali da se preuzme sporazum sa Srbijom iz 1914. god. Na kraju, 1921. god. bio je pripremljen nacrt sporazuma. God. 1923. bio je još jedan, ali oba su bila odbačena. Ni treći tekst nije doživio bolju sudbinu 1925. god. kada je Radić, sudjelujući u vladi, bio

vrlo kritičan spram Vatikanu, koji je po njemu, štutio talijanske interese u Dalmaciji.

Sporazum, iako u postupku pripreme, bio je osporavan od različitih struja i zbog različitih interesa. Među protivnim glasovima najzapaženiji i najautoritativniji bio je onaj Srpske pravoslavne crkve, slijeden od političkih unitarističkih snaga, srpskog radikalnog i liberalnog tiska. Tako je sporazum uvijek bio odgadan a Katolička Crkva, čiji je pravni položaj ostajao neriješen, nastavljala biti ponižavana i jedina *extra corum cantans*. Unitaristički i pravoslavni tisak javno ju je napadao i nazivao sotonskim udruženjem, neplodnim vinogradom, Kajinovim znakom, netolerantnom, nenarodnom, protivnom ideji jugoslavenskog jedinstva i cjelovitosti itd.

Napokon 1935. god. bio je pripremljen tekst sporazuma prihvatljiv kako za beogradsku vladu tako za Svetu Stolicu i potpisali su ga 25. srpnja iste godine državni tajnik kardinal Eugenio Pacelli, budući papa Pio XII., i ministar pravde Ljudevit Auer. Ostalo je samo da ga potvrdi parlament i sporazum je trebao stupiti na snagu. Trenutak najavljene potvrde pretvorio se u početak ozbiljnih i okrutnih protesta protiv sporazuma. U antikatoličkoj borbi najzapaženija je bila Pravoslavna crkva i njezin patrijarh Varnava koji je 3. prosinca 1936. pismenom molbom izričito tražio odbacivanje sporazuma. Zaprijetio je predsjedniku vlade da će se njegova Crkva boriti svim raspoloživim sredstvima protiv primjene sporazuma u njegovoj domovini. U svojoj propovjedi za Novu godinu 1937. optužio je vladu da je sklopila sporazum s crnom internacionalom i da je napala i iznevjerila Srpsku crkvu. U srpnju iste godine udruženja srpskog-pravoslavnog klera u svojoj promemoriji predsjedniku parlamenta inzistirala su na odbacivanju sporazuma jer će inače izbiti međuvjerski sukobi.

Srpska pravoslavna crkva zaprijetila je ekskomunikacijama protiv svih parlamentarnih zastupnika koji bi glasovali za sporazum. Dapače, u znak protesta protiv sporazuma s Katoličkom Crkvom, 19. srpnja 1937. organizirala je procesiju ulicama Beograda, koja se pretvorila u velike neredne. U takvim uvjetima vlada daje na glasovanje sporazum narodnoj skupštini gdje je 23. srpnja prošao većinom glasova (166 za i 129 protiv), poslije čega je trebao biti proslijeden u senat. Iste večeri je umro patrijarh Varnava. Njegova smrt je tumačena kao izravna posljedica glasovanja u narodnoj skupštini jer njegovo srce ne bi izdržalo prihvaćanje sporazuma. Kako su se protesti nastavili, vlada se nije usudila sporazum proslijediti na glasovanje u senat.

Sve je završilo izjavom premijera Milana Stojadinovića 10. studenog iste godine da je pitanje sporazuma skinuto s dnevnog reda i obavještenjem upućenim Pravoslavnoj crkvi u veljači 1938. da je sporazum bio

stvar prošlosti kojom se parlament neće više baviti. Protiv takve odluke Beograda prosvjedovalo je državno tajništvo memorandumom od 15. veljače. Katolički episkopat učinio je istu stvar izjavom od 4. svibnja i okružnicom upućenom vjernicima istog dana. Unatoč svemu, pitanje nikada više nije ponovno razmatrano. Tako se dogodilo da sporazum između Jugoslavije i Svete Stolice, prije svega zbog neobjašnjivih protesta Pravoslavne crkve, nije ratificiran nikad.

3.3.1. Sadržaj neratificiranog sporazuma

Sporazum, sastavljen od 38 članaka i jednog kratkog završnog protokola, priredjen je na francuskom. Priznao je Katoličkoj Crkvi, u svakom njezinom obredu, puno pravo da slobodno i javno vrši svoje poslanje u Kraljevini Jugoslaviji. Predviđao je puno pripojenje apostolskih administratura biskupijama, kojima su već bile pridružene i reorganizaciju Crkve na sljedeće pokrajine:

1. Splitska crkvena pokrajina koja je obuhvaćala sjedište metropolije splitsko-makarske i sufraganske biskupije Kotor, Dubrovnik, Hvar, Šibenik i novu biskupiju Nin koja je trebala pokriti teritorij bivše nadbiskupije Zadar koji je ostao u Jugoslaviji;
2. Zagrebačka crkvena pokrajina koja je obuhvaćala sjedište metropolije zagrebačke i sufraganske biskupije Senj - Modruš, Krk, Križevci i Bosna - Srijem (Đakovo);
3. Vrhbosanska crkvena pokrajina koja je obuhvaćala sjedište metropolije sarajevske i sufraganske biskupije Mostar - Trebinje i Banja Luka;
4. Beogradska crkvena pokrajina koja je obuhvaćala sjedište metropolije beogradske i sufraganske biskupije Skoplje, Bačka i Banat;
5. Ljubljanska crkvena pokrajina koja je obuhvaćala sjedište ljubljanske metropolije i sufragansku biskupiju Maribor;
6. Nadbiskupija Bar, čiji je nadbiskup imao samo počasnu titulu primasa Srbije, bio bi izravno podređen Svetoj Stolici. I, kada nova organizacija stupi na snagu, prestaju nadležnosti Kongregacije za evangelizaciju naroda u biskupijama u kojima ih još ima.

Na biskupsku službu mogli su biti imenovani samo državljani Jugoslavije. Prije imenovanja biskupa Sveta Stolica trebala je pitati vladu ima li išta protiv kandidata. Aktivnim svećenicima bilo je zabranjeno djelovanje u političkim strankama. Etničke manjine mogu koristiti materinji jezik. Bila je priznata pravna osobnost svim katoličkim ustanovama kojima je ta osobnost bila priznata crkvenim zakonom. Redovničkim usta-

novama je zajamčena sloboda karitativnog djelovanja, vođenje zaklada, zavoda i katoličkih organizacija. Crkva je mogla otvarati i posjedovati sjemeništa s pripadajućim školama s istim pravima kao i državne gimnazije ako rade u skladu sa zakonom o gimnazijama. Ženidbe sklopljene u Crkvi imale su i civilne učinke. Crkva je mogla stjecati, posjedovati i upravljati materijalnim dobrima a država se obvezivala pomagati je na isti način na koji je pomagala druge vjerske zajednice. Vjeronauk u školama je bio obavezan dva sata tjedno. Crkva je imala pravo osnovati Katoličku akciju. U školama s katoličkom većinom učenika profesori su trebali biti katolici, posebno onih predmeta koji su blizi vjerskom obrazovanju učenika itd.

Dakle, radilo se o sporazumu kao što su i svi drugi, u kojem se nije nalazilo ništa što bi dovelo u pitanje prava drugih vjerskih zajednica.

3.4. Prosvjedi biskupa protiv nepravdi

Protiv nepravdi koje je Crkva trpjela biskupi su prosvjedovali nekoliko puta. Između ovih protesta svakako je najpoznatija njihova okružnica priopćena 4. svibnja 1938. U njoj su naglasili da već dvadeset godina Katolička Crkva čeka rješenje svog pravnog položaja koji, na žalost, s odbacivanjem sporazuma, još jedanput nije riješen. Naprotiv, tim su uvrijeđeni bilo vjernici katolici bilo sam Sveti Otac. A nepravde su se nastavile.

Prvo područje na kom je Crkva trpjela bilo je školstvo. Prije svega jugoslavenski zakoni priječili su djelovanje katoličkih škola. One koje su još djelovale morale su se boriti protiv opasnosti da budu zabranjene iako su bile među najboljima. Istinski razlog takvog odnosa spram katoličkim školama leži, prema biskupima, u neprijateljstvu i mržnji prema svemu što je katoličko. U Zagrebu je već skoro 80 godina postojala škola za učiteljice pod vodstvom sestara, iz koje je izišlo više od 4000 učiteljica a prije tri godine ta škola je praktički bila zabranjena s opravdanjem da postoji opasnost od prevelikog broja učiteljica. Ovo nije bilo istinito, jer je država odmah nakon toga otvorila novu školu za učiteljice. Zatim, u školama pod vodstvom sestara, bio je ograničen broj učenica a diplomirane su bile diskriminirane kad su tražile posao. U školama s katoličkom većinom bili su zapošljavani učitelji nekatolici. U priručnicima za srednje škole često su se nalazile neistinite i klevetničke tvrdnje na račun Katoličke Crkve. U mnogim školama vjeronauk je bio zabranjen. U nekima je ostao samo zahvaljujući protestima biskupa. Redovito su nastajali veliki problemi kad je trebalo imenovati novog katehetu u školama. Na kraju ovog poglavlja biskupi su otvoreno govorili da su neki od državnika, kad se raspravljalo o pitanjima glede Katoličke Crkve, često bili vođeni masonskim interesima.

Na drugom mjestu bile su katoličke organizacije mladih. Crkva ima neotudivo pravo odgoja mladih i osnivanja udruženja Katoličke akcije. Usprkos tome, Crkva je 20 godina bila ograničena u svojim pravima odgoja, jer su se državne snage pozivale na pravo monopola u odgoju. Stoga su katoličke organizacije bile zabranjivane i mladi su bili prisiljavani učlaniti se u organizacije protivne Crkvi.

Na trećem mjestu biskupi su napominjali uskraćivanje u materijalnom smislu. Naime, Crkvi su bila oduzeta mnoga dobra tako da je društveni i karitativni rad Crkve bio skoro spriječen. Država nije proporcionalno dijelila financijska sredstva koja je davala vjerskim zajednicama nego je uvijek djelovala na štetu Katoličke Crkve.

Briga za bolesnike tradicionalno je bila dio karitativne aktivnosti Crkve. Neke redovničke zajednice posjedovale su svoje vlastite bolnice te su primale u njih bolesnike bez bilo kakve diskriminacije. Međutim, država nije redovito plaćala za tzv. privilegirane bolesnike koji su zbrinjavani u ovim bolnicama.

Jedan drugi problem bile su mirovine za žene katolkinje koje su bile rastavljene od svojih muževa. Naime, postojao je zakon koji je ovim ženama, rastavljenima od svojih muževa po zakonu Katoličke Crkve, uskraćivao pravo na mirovinu, također u slučajevima kad nije bio nadležan za rastavu. Tako su mnoge od njih završavale u siromaštvu i na ulici, kao i njihova djeca. Posljedice svega toga bile su opasnosti zapadanja u nemoralno ponašanje ili postati žrtve prozelitizma.

Mnogi katolici prelazili su na pravoslavlje zbog toga što ih je taj korak preporučao za napredovanje na profesionalnom i društvenom polju. Katolički tisak bio je cenzuriran, pa čak i biskupske okružnice.

Biskupi su isticali da katolici nisu uživali jednaka prava kao drugi u Jugoslaviji. Zato su tražili da se potpiše sporazum kako bi se razriješili ovi problemi. Katolici koji su sačinjavali gotovo polovinu cijele populacije, bili su lišeni mnogih prava. Crkva je tražila za sebe samo ono što su drugi već imali. Oni su također protestirali protiv uplitanja Pravoslavne crkve u pitanje odnosa države i Katoličke Crkve. Naime, biskupi su smatrali da Pravoslavna crkva nije imala nikakvo pravo buniti se protiv sporazuma između države i Katoličke Crkve jer se Katolička Crkva nikada nije miješala u odnose koje ima država s Pravoslavnom crkvom, također jer je Pravoslavna crkva uživala mnoge privilegije koje niti s porazumom nisu prestajali. Na kraju biskupi su isticali da ne postoji u ovom svijetu nikakva sila pred kojom bi trebalo ustuknuti u borbi za osnovna prava Crkve te su pozivali vjernike da ostanu uza svoje biskupe.

4. Starokatolička crkva i masoni

Jedno od mučnih pitanja u odnosima države s Katoličkom Crkvom bilo je pitanje Starokatoličke crkve, nastale poslije odbijanja dogmi Prvog vatikanskog sabora. Naime, počevši od 1919. god. među klerom zagrebačke nadbiskupije pojavio se pokret "reformista" koji je, objavljujući u Bjelovaru iste godine jednu knjižicu, zahtijevao reorganizaciju Crkve. Prema njima reorganizaciju bi trebao voditi kongres sastavljen od jednakog broja svećenika i laika s primasom na čelu. Tražili su brzu reformu teološkog studija u odnosu prema anglikancima i pravoslavcima. Da bi se što više približili Pravoslavnoj crkvi, svećenici bi trebali nositi bradu i sklapati brak. Trebalo bi liturgiju slaviti na staroslavenskom jeziku i liturgijske knjige tiskati na ćirilici itd.

God. 1920. ovi su se nazvali "Udruženje katoličkih hrvatskih svećenika". Oni koji nisu prihvatili poziv da budu vjerni Crkvi na Božić 1921. bili su ekskomunicirani iz zagrebačke nadbiskupije. Nešto kasnije uzeli su ime "Starokatolička hrvatska crkva" a pod ovim imenom priznalo ju je ministarstvo za vjeru 18. prosinca 1923.

Malo poslije toga, 21. i 22. siječnja 1924. održali su svoj prvi sabor. Za biskupa je izabran Marko Kalogjera, bivši kanonik iz Splita, koji je iste godine zaređen za biskupa u Utrechtu. Ministarstvo za vjeru primilo je zaključke sabora već 25. siječnja te je ovu Crkvu ponovno potvrdilo 4. travnja 1924. Sa svoje strane i sam je kralj 10. srpnja 1924. prihvatio izbor Kalogjere za biskupa doznačivši mu godišnju plaću u iznosu od 10.000 dinara.

Vrlo očit pokušaj podržavanja ove Crkve sa strane države, koji se čini iracionalan, bilo je 1925. god. imenovanje vojnog vikara Starokatoličke crkve, premda su u tom trenutku u jugoslavenskoj vojsci bila samo tri vojnika te vjere.

Kada je utemeljena Starokatolička crkva, imala je samo tri župe: Zagreb, Karlovac i Koprivnica. Nešto kasnije pojavljuje se i u Rijeci, u Bosni i Slavoniji a prema popisu stanovništva iz 1931. god. starokatolici su brojili 7272 vjernika, ili 0,05 % stanovništva.

Starokatolici, unatoč malom broju i od vlasti vrlo favorizirani bili su bolan žalac, provokativan i štetan jer ih je država upotrebljavala kao dobro sredstvo protiv Katoličke Crkve. Tako su se npr. preko njihova biskupa Kalogjere svrstali protiv ratifikacije sporazuma sa Svetom Stolicom.

U tisku koji su objavljivali, kao i onom pravoslavnom, u vrijeme rasprave o sporazumu Katolička Crkva sustavno je označavana kao protu-državna, crna internacionala i protivna jugoslavenskoj ideji. Neki od njih

javno su pozivali na odcjepljenje Hrvata katolika od Rima i utemeljenje narodne katoličke hrvatske Crkve. Drugi su smatrali da katolici, Hrvati i Slovenci, trebaju postati Jugoslaveni i osloboditi se papinskog jarma. Podupirali su poziv kralja upućen svim narodima za vrijeme diktature da uđu u jedinstvenu jugoslavensku naciju.

God. 1930. nadbiskup zagrebački u jednoj svojoj okružnici ukazuje na postojanje međunarodne zavjere koja prijete miru među religijama u Jugoslaviji. Naime, 1926. god. u Beogradu je održan kongres masona iz 15 europskih država na kojem je jednim pozdravnim govorom nastupio i sam jugoslavenski kralj kao jedan od njih. Zaista, već prije sve stvari od velike važnosti bile su pod njihovom kontrolom u ovoj državi u kojoj su katolici, zahvaljujući i toj činjenici, bili sustavno diskriminirani. Tako na primjer, 1920. među 18 ministara vlade samo su trojica bili katolici a dvojica od njih trojice također su bili masoni.

5. Katoličke organizacije i liturgijski pokret

Prve katoličke organizacije, nastale poslije Prvog svjetskog rata, bile su organizacije mladih. Naime, prva nakana bila je ponovno oživjeti organizacije koje su djelovale prije tragičnog rata. Međutim, to nije bilo tako pa je u tzv. katoličkom pokretu nastao "orlovski savez" među katoličkom mladeži predvođen svećenicima i laicima. Nasuprot njemu postojala je slična organizacija "sokolsko društvo", koje je bilo pod kontrolom države i koje je bilo dozvoljeno također u školama. Ipak, pod utjecajem vlasti također među katoličkim "orlovima", postojala su mnoga neslaganja na ideološkom i političkom području koja su prouzročila mnoštvo problema i unutarnjih podjela.

U vrijeme diktature, počevši od 1929. god. orlovska društva katoličke mladeži bila su zabranjena. Ipak, promijenivši ime, unatoč brojnim opasnostima uspijevala su pronaći način da nastave djelovati pod drugim imenima (križari itd.). U tridesetim godinama naime, nastale su ponovno podjele među ovim udruženjima, ovog puta konstitucionalne naravi. Biskupi su pokušavali pronaći rješenje ovog problema, možda najviše zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, ali bez uspjeha. Ideja da se okupe u veliki pokret Katoličke akcije nije našla ozbiljne sljedbenike među njima. No, iako su postojali vrlo složeni problemi, iz ovih pokreta proizašle su neke osobe vrlo značajne, kao na primjer Ivan Merz, koji je umro 1928. god. a kojega je Ivan Pavao II. proglasio blaženim.

Slična je situacija bila i među mladim katolicima u Sloveniji koji su se od 1932. god. ujedinili u Katoličku akciju. Također i među njima postojale su podjele na političkom planu.

U isto vrijeme, prije svega tridesetih godina kada se cijeli svijet suočavao s problemima krize i siromaštva, u nekim biskupijama je utemeljen *Caritas*.

Potaknut enciklikom pape Pia XI. *Quadragesimo anno* (1931.) u Zagrebu je održan *Prvi socijalni tjedan* o obitelji. Drugi takav tjedan o Obitelji u današnjem društvu održan je 1937. god. Treći, održan 1938. god., razmatrao je problematiku društvenog uređenja i društvenih pokreta, a posljednji je održan 1940. god. Njegove teme bile su obitelj pod demografskim aspektom, ruralna i gradska obitelj, pobačaj, odgoj, komunizam, fašizam i nacionalsocijalizam. Sve teme promatrane su iz hrvatske perspektive.

Socijalni tjedni su održani također i u Sloveniji 1935., 1937. i 1939. god.

Između dva rata u Hrvatskoj je postojao također pokret za liturgijsku reformu. U tom razdoblju tiskani su neki prijevodi na hrvatski jezik: *Rimski obrednik* (1929.), *Lekcionar* - poslanice i evanđelja (1929.), *Rimski misal* za privatnu upotrebu vjernicima na hrvatskom (1921., 1930., 1942. i 1944.) te na staroslavenskom s latinskim pismom (1927.) i druge knjige za liturgijsku upotrebu. Također je promicana crkvena glazba (društvo sv. Cecilija, revija *Sveta Cecilija*).

6. Katolički tisak

Katolički tisak kod Hrvata i Slovenaca ima jaku tradiciju. Tako je 1937. god. postojao 151 naslov među dnevnim novinama, tjednicima, mjesečnicima, revijama i dr. Na prostoru ljubljanske biskupije izlazila su 53 crkvena glasila, u zagrebačkoj nadbiskupiji 41, u mariborskoj biskupiji 12, subotičkoj 10, sarajevskoj 7, splitskoj 6, križevačkoj 5, dakovačkoj 4, šibenskoj 3, dubrovačkoj 3, beogradskoj 2, senjskoj 2, skopskoj 1, mostarskoj 1 i hvarskoj 1.

Kako su bili mnogobrojni, ovdje mi se ne čini korisnim nabrajati sve. Ipak odabirem samo dnevne i tjedne novine, prvo slovenske, a zatim hrvatske.

U Sloveniji su tiskane dvoje *dnevne* katoličke novine:

1. *Slovenec* - Informativni dnevnik. Urednik: Ivan Ahčin (Ljubljana);
2. *Slovenski dom* - Informativni dnevnik. Urednik: Jožef Košiček (Ljubljana).

3. *Kösepácska* (Srednja Bačka - Mittel-Batschka) - Nedjeljni list (Novi Vrbas);
4. *A Sziv-ujság* - Katolički bogoljubni tjednik (Kanjiža);
5. *Ruski Novinni* - Tjednik za Rusine u Jugoslaviji (Ruski Krstur).

Sve novine i druge katoličke publikacije su tiskane u različitim izdavačkim kućama i agencijama. U Sloveniji ih je bilo 5: u ljubljanskoj biskupiji 2 i u Mariboru 3. U biskupijama u Hrvatskoj bilo ih je 24: Zagreb 13, Đakovo 3, Dubrovnik 1, Hvar 1, Senj 3, Split 1, Šibenik 1. U Bosni i Hercegovini bilo ih je 5: u Sarajevu 4 i u Mostaru 1. Apostolska administratura u Subotici imala je 1.

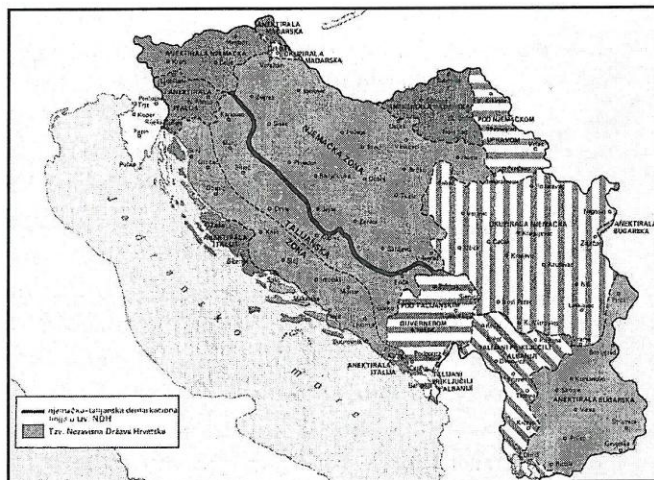
7. Crkva tijekom Drugoga svjetskog rata

Početak četrdesetih godina tragedija Drugog svjetskog rata brutalno je pogodila također balkansko područje gdje je prouzročila mnoga razaranja, mrtve i suze. Bila je to posljedica pogrešno vodene politike u predratnom razdoblju, kao i sukoba između političkog i vojnog pokušaja rekonstrukcije Jugoslavije i borbe za neovisnost pojedinih naroda koji su bili žrtve bilo komunizma bilo fašizma.

Na ruševinama monarhističke Jugoslavije 1941. god. nastala je nova realnost. Dijelove njezinog teritorija okupirali su Nijemci, Talijani, Mađari i Bugari. Jedna polovica Slovenije anektirana je od Nijemaca, a druga od Talijana. Hrvatska područja Međimurja i Baranje anektirali su Mađari. Središnju Dalmaciju s mnogim otocima i Boku-kotorsku anektirala je Italija koja je još od 1918. god. kontrolirala također cijelu Istru i druge otoke na Jadranu.

U centru bivše države Jugoslavije 1941. god., uz podršku fašističke Italije i nacional-socijalističke Njemačke, rada se država Hrvatska, s fašističkim režimom, čiji je teritorij bio podijeljen u dvije zone: jedna u kojoj su dominirali Talijani i druga s njemačkom dominacijom.

Crkva, bilo u Sloveniji bilo u Hrvatskoj, mnogo je propatila tijekom ratnih godina. Nijemci su iz anektiranog područja protjerali puno slovenskih svećenika koji su morali emigrirati u Hrvatsku. U novoj državi Hrvatskoj sukobi su bili vrlo brutalni. Četnici Srbi, partizani i komunisti progonili su Hrvate i katolike. Fašistički režim obračunavao se sa Srbima, Židovima i komunistima. Episkopat je činio sve moguće za zaštitu nevinih. Među biskupima u obrani onih koji su trpjeli isticao se posebno nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac, koji je prije nekoliko godina proglašen blaženim. Tijekom rata, između 1941. i 1945. god. ubijeno je nekoliko

*Nezavisna Država Hrvatska (1941.-1945.) i linija njemačko-talijanskog razgraničenja
(Karta preuzeta iz: Atlas svjetske povijesti, str. 312)*

tisuća vjernika katolika i s njima 243 svećenika (132 dijecezanska i 111 redovnika). Negdje oko 180 njih ubili su partizani, 27 su ubili četnici a druge su pobili Talijani i Nijemci ili su stradali u bombardiranjima.

8. Katolici Hrvati i Slovenci u emigraciji

Organiziranje pastoralna za emigrante seže još od 1887. god. kad je Kongregacija za evangelizaciju naroda dopustila utemeljenje etničkih župa u dijelovima svijeta, koji su bili pod spomenutom kongregacijom i u koje je emigriralo mnogo Europljana. Ovo je vrijedilo prije svega za Sjedinjene Američke Države (USA) koje su bile pod kompetencijom Propagande do 1908. god.

Zbog ekonomskih razloga u područjima "novog svijeta" od polovice 19. st. nalazilo se mnogo Slovenaca i Hrvata.

Prva slovenska župa u USA bila je utemeljena 1893. god. u Clevelandu koji je u tom trenutku smatran drugim najvećim slovenskim gradom. U sljedećim godinama broj župa u USA je rastao do 43 koje su 1939. god. bile pod vodstvom 52 svećenika (39 dijecezanskih, 11 fratara i 2 benediktinca) te su imale 46 crkava.

Istovremeno je postojala jedna župa u Argentini s 2 dijecezanska svećenika. U Egiptu su se nalazila 2 frata, u Francuskoj 3 dijecezanska svećenika, u Nizozemskoj 1 fratar i u Urugvaju 1 dijecezanski svećenik.

Ove su zajednice bile vrlo aktivne i na kulturalnom planu. U USA vodili su 22 slovenske škole i od 1891. god. tiskali dnevni list (*Amerikanski Slovenec - Dnevnik*, Chicago) a od 1915. god. tjednik (*Glasilo Kranjsko-Slovenske katoličke jednote - Tednik*, Cleveland) i tri mjesečnika: od 1909. god. *Ave Maria - Mesečnik* (Lemont), od 1938. god. *Novi svet - Mesečnik* (Chicago) i od 1931. god. *Duhovno življenje - Mesečnik* (Buenos Aires).

Prva hrvatska župa u USA bila je ustanovljena u Pittsburgu 1894. god. Broj takvih župa do 1939. god. porastao je na 32 koje su te godine vodila 42 svećenika: 20 dijecezanskih, 14 fratara, 5 fratara trećoredaca, 2 fratra konventualaca i 1 dominikanac. I oni su također njegovali materinji jezik među svojim vjernicima tako da su 1939. god. imali 18 hrvatskih škola, jedno sirotište i od 1922. god. izdavali su dvomjesečnik (*Naša nada - Glasilo Hrvatske katoličke zajednice*).

U Argentini naprotiv prva hrvatska župa ustanovljena je 1929. god. u Buenos Airesu a 1939. god. vodila su je 2 fratra koji su povremeno izdavali prvo bilten *Ave Maria* i zatim časopis *Život*.

Zaključak

Kraj Prvog svjetskog rata izazvao je velike promjene u političkom, društvenom i crkvenom životu u mnogim dijelovima Europe, a posebno u njezinom središnjem i jugoistočnom dijelu. Velika carstva Austro-ugarsko i Otomansko definitivno su nestala. Kasnije je jedan dio njihovih područja bio podijeljen između pobjedničkih sila a u Drugom su nastale nove nezavisne države. Među ovima bila je i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije nazvana Jugoslavija, u kojoj su završili balkanski narodi. Takva umjetna tvorevina, koja nije bila plod interesa naroda koji su tu živjeli nego kreacija europskih političkih snaga i malih intelektualnih krugova "jugoslavista", nije mogla biti sretna i, kao ženidba nasilu, nije mogla trajati dugo.

S druge strane, jedan veliki dio Slovenije pripojen je Italiji a radilo se o slovenskim područjima biskupija Gorica i Trst.

U Hrvatskoj na isti način završavaju također Istra, grad Rijeka, neki od otoka biskupije Krk, grad Zadar s nekoliko susjednih naselja te neki otoci biskupije Dubrovnik među kojima je najpoznatiji Lastovo.

Pod upravu dvjema slovenskim biskupijama (Ljubljana, Maribor) i hrvatskoj biskupiji Đakovo, u obliku administratura, bila su povjerena područja biskupija koje su ostale izvan granica nove države.

Katolička Crkva, koja je do sada većinom živjela u austro-ugarskom ambijentu, neočekivano se našla u novoj kulturnoj, vjerskoj i političkoj si-

tuaciji koju nikad prije nije poznavala, izuzev Crkve u Bosni i Hercegovini. Glavni grad - vodite računa o važnosti i težini izraza - prešao je iz Beča u Beograd. Kralj nije više katolik nego pravoslavac. Pravoslavna Crkva je uživala privilegij skoro državne vjere. Katolička Crkva je naprotiv s godinama sve više bila tretirana kao rušilačka snaga, često optuživana kao sluškinja međunarodnih mračnih sila, odnosno nenacionalna. Bili su potpomagani prelasci s katoličanstva na pravoslavlje. Države je nadasve "njegovala" Starokatoličku crkvu, čije je utemeljenje, prelaskom nekih katoličkih svećenika, označavalo točku otvorenog sukoba između države i Katoličke Crkve.

Malo kasnije (1928.) u parlamentu u Beogradu bili su ubijeni hrvatski politički lideri. To je ujedno bio i dan kliničke smrti te države nakon čega je sve više raslo nepovjerenje koje je doseglo svoj vrhunac tridesetih godina kada je, zahvaljujući velikom protivljenju Srpske pravoslavne crkve, nakon potpisivanja sporazuma sa Svetom Stolicom, bilo odbačeno njegovo ratificiranje u beogradskom parlamentu. Tako se Katolička Crkva na neki način našla izvan zakona. Međutim, iako je samo tolerirana, snagom vlastitih struktura i u prethodnom vremenu dobro organiziranih biskupija čije se unutarnje granice nisu nikada mijenjale, njezina nazočnost se osjećala preko glasa episkopata i crkvenog tiska koji je često bio cenzuriran. No, najviše je bila prisutna na kulturnom planu kao osnovna struktura očuvanja identiteta.

Početak četrdesetih godina tragedija svjetskog rata okrutno je pogodila i ova područja. U njima su komunizam i fašizam doveli do velikih razaranja, smrti i suza koje su bile posljedica pogrešne politike iz prethodnog razdoblja, kao i ratnog sukoba između nastojanja oko obnove Jugoslavije i borbe za nezavisnost pojedinih naroda. A Crkva, velika žrtva također i ona, dala je mnogo herojskih primjera vjernosti evanđeoskim vrednotama i obrani ljudskih prava.

Literatura

- BAKOVIĆ Anto, *Stradanje Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu. Svećenici žrtve rata i poraća 1941.-1945.*, Zagreb 1994;
 BENEDIK Metod (ur.), *Zgodovina Cerkve na slovenskem*, Celje 1991;
 BENIGAR Aleksa, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, Rim 1974;
 BIČANIĆ Rudolf, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 1938;
 BUTURAC Josip - IVANDIJA Antun, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973;
 CEMOVIĆ Marko, *Konkordat između Svete stolice i kraljevine Jugoslavije*, Beograd 1937;
 ČULINOVIĆ Ferdo, *Jugoslavija između dva rata*, I-II, Zagreb 1961;
 DARTEL Geert van, *Ćirilometodska ideja i svetosavlje*, Zagreb 1984;

- DRAGANOVIĆ Krunoslav, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939;
- GOBETZ Edward, *Slovenian Heritage*, Willoughby Hills 1981;
- GOLUŽA Božo, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918.-1941.*, Mostar 1995;
- GRAFENAUER Bogo, "Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije v slovensko škofijo na Štajerskem", u: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 1/1979, str. 107-114;
- GRAFENAUER Bogo, "Narodnostno stanje in slovensko-nemška etnična meja na Štajerskem kot dejavnik osvoboditve severovzhodne Slovenije 1918/19", u: *Zgodovinski časopis* 3/1979, 385-405;
- Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi*, Zagreb 1940;
- JAGODIĆ Jože, *Nadškof Jeglič. Majhen oris velikega življenja*, Celovec 1952;
- KLINEC Rudolf, *Zgodovina goriške nadškofije 1751-1951*, Gorica 1951;
- KOČOVIĆ Bogoljub, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo 1990;
- KOLARIĆ Juraj, "Interkonfesionalni odnosi u međuratnom razdoblju", u: *Veritas* 1/1991, str. 22; 2/1991, str. 24; 3/1991, str. 24; 4/1991, str. 24; 5/1991, str. 24-25; 7-8/1991, str. 24-25; 10/1991, str. 24-25; 11/1991, str. 24-25; 12/1991, str. 24-25; 1/1992, str. 24; 2/1992, str. 24; 3/1992, str. 24; 4/1992, str. 24-25; 5/1992, str. 24-25;
- KRIŠTO Jure, *Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska. Dokumenti*, I-II, Zagreb 1998;
- KUHAR Alojzij, "Naše izseljensko vprašanje", u: *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, Ljubljana 1939;
- MATIJEVIĆ Zlatko (ur.), *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova...*, Zagreb 2002;
- MATIJEVIĆ Zlatko, "Reformni pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva u Hrvatskoj", u: *Povijesni prilozi* 8/1989, str. 1-90;
- MERCATI Angelo, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa sede e le autorità civili*, vol. II, Roma 1954;
- MUŽIĆ Ivan, *Katolička crkva u kraljevini Jugoslaviji*, Split 1978;
- MUŽIĆ Ivan, *Pavelić i Stepinac*, Split 1991;
- MUŽIĆ Ivan, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1990;
- Naši na tujih tleh. Antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki*, Ljubljana 1982;
- PRUNK Janko, *Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, Ljubljana 1986;
- RADIĆ Jure, *Liturgijska obnova u Hrvatskoj*, Makarska 1966;
- ŠANJEK Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb 1996;
- ŠIMRAK Janko, "Dokumenta o martiriju grkokatolika u Bosni", u: *Katolički list* 13/1926, p. 173-179;
- ŠKREBEC Matija, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, I-II, Cleveland 1956-1957;
- TUĐMAN Franjo, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, I-II, Zagreb 1993;

Tvoja i moja Crkev, Ljubljana 1982;
VIDOVIĆ Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, Split 1996;
VUKŠIĆ Tomo, "Od 1918. do naših dana", u: VASILJ Snježana - DŽAJA Srećko
- KARAMATIĆ Marko - VUKŠIĆ Tomo, *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1997., str. 99-129;
VUKŠIĆ Tomo, *Mi i oni. Siguran identitet pretpostavka susretanja*, Sarajevo 2000;
Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor 1978;
ŽERJAVIĆ Vladimir, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb 1992;
Ostala literatura u skoro svim citiranim knjigama.

CHIESA E VITA RELIGIOSA TRA I CROATI E GLI SLOVENI DALLA MONARCHIA JUGOSLAVA ALL'AVVENTO DEL COMUNISMO (1918-1945)

Riassunto

La fine della prima guerra mondiale provocò grandi cambiamenti nella vita politica, sociale ed ecclesiastica in molte parti dell'Europa, ma soprattutto nella sua zona centrale e sud-orientale. Il grande stato austro-ungarico definitivamente scomparì. Successivamente una parte del suo territorio fu suddivisa tra le potenze vincitrici e sull'altra nacquero dei nuovi stati indipendenti. Tra questi anche il Regno dei serbi, croati e sloveni, più tardi chiamato Jugoslavia, in cui finirono i popoli balcanici. Un tale stato, che non era un frutto dei loro interessi, non poteva essere felice e, come un matrimonio forzato, non poteva durare a lungo.

Una gran parte della Slovenia fu incorporata nello stato italiano. Infatti si trattava delle zone slovene delle diocesi di Gorizia e di Trieste. Nello stesso modo finì anche l'Istria, la città di Rijeka, alcune isole della diocesi di Krk, la città di Zara con alcuni vilaggi limitrofi ed alcune isole della diocesi di Dubrovnik tra cui più nota era Lastovo. Dall'altra parte, alla giurisdizione delle due diocesi slovene (Ljubljana, Maribor) e alla diocesi croata di Djakovo, in forma delle amministrazioni, furono affidati alcuni territori delle diocesi rimaste fuori del nuovo stato.

La Chiesa cattolica, fin adesso vissuta nell'ambiente austro-ungarico, improvvisamente si trovò in una situazione - culturale, religiosa e politica - del tutto nuova e, in parte eccetto della Chiesa nella Bosnia ed Erzegovina, mai prima sperimentata. La capitale - tenete conto della portata culturale dei termini - passò da Vienna a Belgrado. Il re non era più cattolico ma ortodosso. La Chiesa ortodossa godeva del privilegio di una religione quasi statale. E la Chiesa cattolica invece - con passar degli anni sempre di più - fu trattata come una forza sovversiva, accusata spesso come serva delle forze oscure internazionali e perciò

non nazionale. Furono favoreggiati i passaggi dei cattolici all'ortodossia. Ma soprattutto fu "coltivata" la Chiesa vecchiecattolica di cui la fondazione, con il passaggio di alcuni sacerdoti cattolici, segnò un punto di scontro appertto tra lo stato e la Chiesa cattolica.

Poco dopo (1928) nel parlamento di Belgrado furono uccisi i leaders politici croati. Questo fu il giorno della morte clinica di questo stato dopo di che la sfiducia cresceva fino alla sua maturazione negli anni trenta quando, dopo la firma del concordato con la Santa Sede, fu rifiutata la sua ratificazione nel parlamento belgradese grazie anche alla grande opposizione della Chiesa ortodossa serba. Così la Chiesa cattolica in un certo senso si trovava fuori legge. Però, anche se soltanto tollerata, forte delle proprie strutture e delle diocesi ben organizzate nei tempi precedenti di cui le frontiere interne non cambiavano mai, la sua presenza si faceva sentire tramite la voce dell'episcopato e della stampa ecclesiastica che però fu spesso censurata. Ma, sognando con il popolo la propria libertà più presente al livello culturale era la principale struttura di salvaguardia dell'identità.

All'inizio degli anni quaranta la tragedia della guerra mondiale brutalmente colpì anche queste zone in cui portò molte distruzioni, morti e lacrime che furono conseguenza della politica sbagliata, praticata nel periodo precedente, come anche dello scontro tra i tentativi della ricostruzione della Jugoslavia e la lotta per l'indipendenza dei singoli popoli, tutti vittime o del comunismo o del fascismo. E la Chiesa, grande vittima anch'essa (243 sacerdoti uccisi in Croazia), diede numerosi esempi eroici della fedeltà ai valori evangelici e della difesa dei diritti umani.